

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk İlişkisi¹

The Relationship between Foreign Trade, Poverty and Economic Growth in Central Asian Turkic Republics

Ahmet ŞAHBAZ^{a*} Ayşe CEYLAN^b

^a Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, Konya / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-8355-5367

^b Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Konya / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-9770-5642

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Aralık 2023

Kabul tarihi: 6 Şubat 2024

Anahtar Kelimeler:

Dış ticaret,
Ekonomik büyüme,
Yoksulluk,
Panel Veri Analizi.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: December 22, 2023

Accepted: February 6, 2024

Keywords:

Foreign trade,
Economic growth,
Poverty,
Panel Data Analysis.

ÖZ

Klasik ve Neo-Klasik İktisat kuramları, ülke ekonomilerinin dışa açılmasıyla birlikte ekonomik büyümelerinin artacağını savunmaktadır. Ayrıca serbest dış ticaret ile ülkeler arasındaki iş bölümü ve uzmanlaşma da artacaktır. Bu yolla da ülkelerin üretimini ve dolayısıyla refahının artacağı ileri sürülmektedir. İnsanlık tarihi boyunca da ülkeler hem kendi içinde hem de uluslararası ticaret yapabilmek amacıyla İpek Yolu, Baharat Yolu gibi yollar oluşturmuşlardır. Günümüzde ise ulaşım ve iletişim gibi teknolojik unsurların artmasıyla küreselleşme artmış ve birçok ülke ticareti engelleyen tarife ve/veya kotaları indirmeye başlamıştır. Dış ticaretin serbestleşmesi sonucunda ülke ekonomileri daha geniş pazarlara ulaşma fırsatını yakalamışlardır. Böylece gelişen ekonomilerde teknolojiye ve verimlilikte ilerlemeler gerçekleşmiştir. Söz konusu ilerlemelerle birlikte bu ekonomilerde büyüme oranlarında da yükselmeler meydana gelmiştir. Bu bağlamda, dışa açık olan ekonomilerde bireylerin geliri ve dolayısıyla tüketimi, refah düzeyi, gelir dağılımı ve tüm bunlara bağlı olarak yoksulluk da doğrudan etkilenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisinin ortaya konmasıdır. Çalışmada Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan'a ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1990-2022 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada ülkelerin dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisinin analizi için panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Panel Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; kişi başına düşen gelirden reel tüketime doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Reel tüketimden dışa açıklığa doğru, doğrudan yabancı yatırımlardan reel tüketime doğru tek yönlü ve kişi başına düşen gelirden dışa açıklığa doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

ABSTRACT

Classical and Neo-Classical Economic theories argue that economic growth will increase as economies open to the outside world. In addition, with free foreign trade, the division of labor and specialization between countries will increase. It is alleged that in this way, the production and therefore the welfare of the countries will increase. Throughout the history of humanity, countries have created roads such as Silk Road and Spice Road in order to be able to trade both within themselves and internationally. Today, with the increase in technological elements such as transportation and communication, globalization has increased and many countries have begun to reduce tariffs and / or quotas that prevent trade. With the liberalization of foreign trade, economies have had the opportunity to reach larger markets. Thus, advances in technology and efficiency have occurred in developing economies. Along with these advances, there have also been increases in growth rates in these economies. In this context, income, consumption, welfare level, income distribution and therefore poverty of individuals have been directly affected in open economies. The aim of this study is to reveal the relationship between foreign trade, economic growth and poverty in the Central Asian Turkic Republics. Data from Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan were used in the study. The data used in the study covers the period 1990-2022. In the study, panel data analysis was used to analyze the relationship between countries' foreign trade, economic growth and poverty. According to the Panel Granger causality test results; There is one-way causality from per capita income to real consumption. A unidirectional causality relationship was found from real consumption to openness, from foreign direct investments to real consumption, and from per capita income to openness. Additionally, there is a bidirectional causality relationship between foreign direct investments and per capita income.

¹ Bu çalışma, 03-06 Ekim 2023 tarihinde Taşkent/Özbekistan'da düzenlenen, "İpek Yolu ve Ötesi Kongre Serisi" (SIRCON 2023) adlı kongrede özet bildiri olarak sunulmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

The relationship between foreign trade and economic growth has been the subject of examination since the emergence of international economics. Foreign trade is among the main factors of economic growth. In order to carry out foreign trade, countries must have economic relations with each other. This relationship is realized through activities that provide foreign exchange inflow and outflow, such as exports and imports. The main purpose of foreign trade is to ensure economic growth and development. It is stated that economic growth will also gain momentum through foreign trade (Şerefli, 2016, p. 136).

There are different opinions in the studies in the literature analyzing the relationship between foreign trade and economic growth. Most economic thinkers argue that foreign trade affects economic growth. However, some economic thinkers argue that imports have an impact on economic growth. Especially today, the increasing impact of globalization leads to the implementation of export-oriented growth policies in developing countries (Uçan ve Koçak, 2014, p. 52).

Especially in recent years, the increase in globalization and therefore the liberalization of trade has increased the importance of foreign direct investments. The importance of foreign direct investments has increased in both developed and developing countries.

Foreign direct investments have an important place in the economic growth of countries. Especially in countries with low savings rates, foreign direct investments are needed to close the capital gap. Foreign direct investments have a significant contribution to the host country in many ways. Creating new employment opportunities, ensuring technology transfer, increasing competitiveness and providing managerial transfers are among the important contributions of foreign direct investments. These contributions also affect economic growth, income distribution, employment and, accordingly, poverty. Therefore, analyzing the effects of foreign direct investments on the economy is important for developed and developing countries (Topalli, 2015, p. 277).

Foreign direct investments affect the economic variables of the host country. It especially has positive effects on economic growth and poverty. Analyzing these impacts is important in evaluating countries' current policies and/or determining new policies. In this context, the aim of this study is to analyze the relationship between foreign trade, economic growth and poverty in the Turkic Republics (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkey and Turkmenistan). The data used in the study covers the period 1995-2022. In the study, panel data analysis was used to analyze the relationship between foreign trade, economic growth and poverty in the Turkish Republics. Variables used in the study; Data on Foreign Direct Investments (FDI), Openness to Foreign Affairs (OPENNESS), GDP per capita (PCGDP) and real consumption at constant national prices (2017 US\$) were used. Foreign Direct Investments (FDI), Openness to Foreign Affairs (OPENNESS) and GDP per capita (PCGDP) data were accessed from the World Bank database. Real consumption (2017 US\$) data at constant national prices were also obtained from the Penn World Table (FebPwt) database.

In the analysis of the study, first unit root tests were performed. In panel data analysis, as in time series analysis, it is necessary to determine whether the variables have unit roots. In this study, Levin-Li-Chu (LLC) (2002) and Breitung (2000) unit root tests, which are widely used in the literature, were used. In these tests, the null hypotheses state that the variables contain unit roots and are not stationary. Alternative hypotheses state that the variables do not contain unit roots and are stationary. For this reason, the first differences of the series were examined and it was determined that the series became stationary at the first difference. Therefore, the variables are I(1). This situation shows that cointegration tests should be analyzed in order to examine the long-term relationship between variables. Panel cointegration tests developed by Pedroni (1999) were used in the study and it was determined that the variables were cointegrated. Following the cointegration tests, cointegration parameters were determined using the group-mean panel FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) and DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) methods developed by Pedroni (2000 and 2001). As a result of the determination of cointegration parameters, it was found that an increase in per capita income, openness and foreign direct investments increases real consumption expenditures. In the last stage of the analysis, the Panel Granger causality test was applied. According to the Panel Granger causality test results, there is a one-way causality relationship from per capita income to real consumption. In addition, there is a one-way relationship from real consumption to openness and from foreign direct investments to real consumption. A one-way causality relationship was found from per capita income to openness. There is a bidirectional causality relationship between foreign direct investments and per capita income. Therefore, liberalization of foreign trade in the Turkish Republics increases real consumption and therefore reduces poverty. In this context, it is necessary to increase trade with other countries in the Turkish Republics and ensure the entry of foreign direct investments into the country.

Giriş

Dış ticaretin ekonomik büyüme ile ilişkisi geçmişten günümüze birçok çalışmada tartışma konusu olmuştur. Dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi klasik iktisatçılardan bu yana, uluslararası ticaret teorilerinin temel araştırma konuları arasında yer almıştır. Klasik iktisat teorisinin ardından Hecksher-Ohlin-Samuelson modelinde de yer almış ve günümüzde ise içsel büyüme teorileri kapsamında tartışılmaktadır (Gül ve Kamacı, 2012, s. 81). Literatürde dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalarda farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Birçok iktisat düşünürü, ihracatın ekonomik büyümeyi etkilediğini savunmaktadır. Ancak bazı iktisatçılara göre, ithalatın ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu da savunulmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin etkisinin artması, gelişmekte olan ülkelerin ihracata dayalı büyüme politikalarını uygulamalarına neden olmaktadır (Uçan ve Koçak, 2014, s. 52).

Küreselleşme kavramı sosyo-ekonomik yaşamı büyük ölçüde etkileyen önemli bir unsurdur. Küreselleşmenin en önemli itici gücü ise ticarettir ve dünya ticaretinin hacmi sürekli artış hâlinindedir. Dış ticaret ile ülkeler arasında mal, hizmet, sermaye ve bilgi hareketliliği daha kolay hâle gelmiştir. Bu durum, küreselleşmenin hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Yoksul ülkeler ise bu durumdan gerek ekonomik gerekse sosyal olarak etkilenmektedir. Yoksulluk, geçmişten günümüze bütün ülkelerin çözmesi gereken en önemli problemler arasında yer almaktadır. Kişi başına gelirin artması sonucunda, yoksulluk azalacağı için ülkeler bu yönde politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Ticaret ve ekonomik büyüme ise kişi başına gelir ile yakından ilişkilidir (Sönmez, 2018, s. 37).

Küreselleşmenin artması ve serbestleşmeye yönelik politikaların uygulamaya koyulması ile doğrudan yabancı yatırımlar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere önemli bir hâle gelmiştir. Özellikle sermaye birikiminin yeterli olmadığı gelişmekte olan ülkelere söz konusu yetersizliğin giderilmesinde doğrudan yabancı yatırımlar önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için doğrudan yabancı yatırımlar gereklidir. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümenin sürdürülebilir bir hâle getirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, teknolojik gelişmelerin gerçekleşmesi ve rekabet gücünün artırılması sağlanabilir. Doğrudan yabancı yatırımlar çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmekte olup yatırım yapılan ülkeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımların birçok etkisi söz konusudur. Literatürde doğrudan yabancı yatırımların büyümeyi, gelir dağılımını, yoksulluğu, istihdamı, teknolojik gelişmeleri, ihracatı ve ithalatı etkilediğini analiz eden birçok çalışma yer almaktadır (Şahbaz, Buluş ve Kaleci, 2016, s. 1107).

Çalışmada, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışmada 1990-2022 yılına ait veriler yıllık olarak kullanılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), Dışa Açıklık (OPENNESS), Kişi Başına Düşen GSYH (PCGDP) ve Reel Tüketim (RCONS) değişkenleri analizde kullanılmıştır. Ayrıca çalışmanın analizinde panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada dış ticaret, ekonomik büyüme ve ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan yoksulluğun ilişkisi analiz edilmiştir.

Teorik Çerçeve

Dışa Açıklık ve Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

İktisadi çalışmalarda pek çok iktisatçı dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Pradhan ve Mahesh, 2014, s. 2209). Dolayısıyla gelişimi sürekli artan dünyada dışa açıklık ve dış ticaret yaygın olarak tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Günümüzde birçok gelişmekte olan ülke, dış ticaret açıklarını artırmıştır (Wen, Song, Gao ve Yang, 2023).

Dışa açıklık kavramı, bir ülkenin diğer ülkelerle olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Daha geniş bir tanımlamayla dışa açıklık, bir ülkenin ekonomik açıdan dışa veya içe yönelik politikalarından hangisini uyguladığını ve diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerini açıklayan bir kavramdır (Şahbaz, Buluş ve Kaleci, 2016, s. 1107). Ticari dışa açıklığın ölçülmesinde, ithalat ve ihracatın GSMH'ye oranı literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır (Koyuncu ve Çınar, 2009, s. 314). Bir ülke ekonomisinde dışa açıklığın oranı, bahsi geçen ülke ekonomisinde dış ticaretin önemini göstermektedir. Dışa açıklık oranının büyüklüğü, ülke ekonomisinin dışa açık olduğunu göstermektedir. Dışa açıklık oranının küçük olduğu ülkelerde ise dışa açıklık düşük olmaktadır (Şahbaz, Koç ve Ceylan, 2022, s. 1370).

Küreselleşme ile dışa açıklık kavramı önem kazanmıştır ve ülkelerin diğer ülkeler ile ne seviyede entegre olduğunu açıklamakta söz konusu kavram kullanılmaktadır. Ticari ve finansal faaliyetlerin serbestleşmesi yönünde politikaların uygulanması, dışa açıklık politikalarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin ticari ve finansal dışa açıklık göstergeleri, ülkelerin diğer ülkelerle olan entegrasyon seviyesini göstermektedir (Saçık, 2009, s. 274). Dışa açıklık bir ülkenin ithalatını ve ihracatını olumlu olarak etkilerken, bir taraftan da bir ülke ekonomisini muhtemel dış şoklara karşı savunmasız hâle getirebilmektedir (Özçağ, 2014, s. 10). Ancak literatürde dışa açıklık ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, dışa açıklık derecesi artan ülkelerin ekonomilerinde daha hızlı bir büyüme meydana geldiği saptanmıştır. Dışa açık ekonomilerde rekabetin artması, ticaretin artmasıyla birlikte üretimin de artması ve dolayısıyla istihdamın da artması ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla dışa açıklık derecesinin arttığı ekonomilerde, ekonomik büyümenin artacağı beklentisi oluşmaktadır (Karataş ve Ergül, 2023, s. 224).

Dışa açıklık iktisatçılar tarafından farklı metotlarla ölçülmesine rağmen en fazla tercih edilen metot, ticaretin belirli bir ülkenin gelir payı cinsinden ifade edildiği yöntemdir. Tablo 1'de dışa açıklığın ölçülmesinde kullanılan yöntemler yer almaktadır (Squalli ve Wilson, 2011, s. 1745).

Tablo 1: Ticari Dışa Açıklığın Ölçüm Metotları

Ölçüm Metodu	Ölçümün Açıklaması
M_i/GDP_i	İthalat ticaret yoğunluğu, ithalatın (M) ülkenin nominal gelirine (GSYH) oranlanmasıyla elde edilir.
X_i/GDP_i	İhracat ticaret yoğunluğu, ihracatın (X) ülkenin GSYH'sine oranlanmasıyla elde edilir.
$(X+M)_i/GDP_i$	Ticaret yoğunluğu, ihracat ve ithalatın ülkenin GSYH'sine oranlanmasıyla ölçülür.
$1 [(X+M)_i/2GDP_i] 100$	Ayarlanmış ticaret yoğunluğu, aykırı değerlerin göz önünde bulundurulması için alternatif bir yöntemdir. Frankel (2000) tarafından önerilmiştir.
$M=GDP_i - (1 - GDP_i / \sum_{i=1}^k GDP_i)$	Ayarlanmış ticaret yoğunluğu, Lietal (2004) tarafından Frankel (2000) tarafından önerilen yönteme alternatif bir yöntem olarak sunulmuştur.
$(X+M)_i/rGDP_i$	Reel ticaret yoğunluğu, Alcalá ve Ciccone (2004) tarafından önerilmektedir ve bu yöntemde paydaya reel GSYH dahil edilmektedir.

Kaynak: Squalli, J., & Wilson, K. (2011). A new measure of trade openness. *The World Economy*, 34(10): 1745.

Dış ticarete serbestleşmenin gerçekleşmesinin bir sonucu olarak ülkeler arasındaki sınırlar ortadan kalkmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak yabancı yatırımlar büyük önem arz etmeye başlamıştır. Yabancı yatırımlar, IMF ve OECD'nin tanımlamalarına göre dört gruba

ayrılmaktadır. Bunlar; doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları, rezerv yatırımlar ve diğer yatırımlar şeklinde sıralanabilir (Şahbaz, Buluş ve Kaleci, 2016, s. 1109).

Doğrudan yabancı yatırım kavramı, bir ülkede yer alan bir firmayı satın alma ve/veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi temini veya mevcut olan bir firmaya ait sermayeyi artırmak için ev sahibi ülkede yer alan firmalara başka ülkeler tarafından gerçekleştirilen yatırımlar şeklinde ifade edilmektedir (Saray, 2011, s. 383). Doğrudan yabancı yatırım girişleri, hizmet sektörü (telekomünikasyon, bankacılık ve finans, ulaştırma), toptan ve perakende ticaret, iş ve hukuk hizmetlerinin iyileştirilmesi için fırsatlar sağlayarak bir ekonomiye katkıda bulunabilmektedir (Liargovas ve Skandalis, 2012, s. 323).

Doğrudan yabancı yatırımlar, çok uluslu şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. İki veya daha fazla ülkede kendisine bağlı olan birimler ile kâr sağlayan ve faaliyetlerde bulunan organizasyonlar çok uluslu şirketler olarak ifade edilmektedir. Ayrıca çok uluslu şirketler, bütün birimlerini uluslararası düzeyde ilgilendiren önemli kararlar alır ve söz konusu kararları uygulamak amacıyla politikalar belirleyen uluslararası ekonomik şirketlerdir. Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketlerin önemi artmıştır. Nitekim, günümüzde dünya ticaretinin yarısından fazlasını çok uluslu şirketler gerçekleştirmektedir. Özellikle küreselleşmenin sonucu olarak ticaret engellerinin azalması, çok uluslu şirketlerin sayısının artmasına neden olmuştur (Koçtürk ve Eker, 2012, s. 35-37). Bu durumun sonucu olarak günümüzde, çok uluslu şirketler birçok ülkenin bütçesinden daha fazla bütçeye sahiptir (Özuyar, Mercan ve Çalışkan, 2023, s. 107).

Son otuz yılda doğrudan yabancı yatırım girişleri, ülkeler çapında ekonomik büyümeye güçlü bir ivme kazandırmıştır (Liargovas ve Skandalis, 2012, s. 324). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi 4 kategori altında özetlenebilir: (i) yatırım yapılan ülkenin millî gelirine ve istihdamına olumlu yönde katkısı, (ii) yatırım yapılan ülkenin ihracatına ve dolayısıyla dış ticaret hacmine katkısı, (iii) yatırım yapılan ülkeye yönetim bilgisi, rekabet gücü ve markalandırma becerisinin sağlanması, (iv) teknoloji transferi ve pozitif dışsallıklara katkı sağlanması (Zhang, 2006, s. 4).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, söz konusu ülkelerde kaynak kullanımını, altyapı yatırımlarını ve en önemlisi teknolojik gelişmeyi artırmakta ve böylece ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Dolayısıyla iktisat literatüründe, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde önemli bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir (Ekinci, 2011, s. 72).

Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk geniş ve çok boyutlu bir kavram olarak ifade edilmektedir. Yoksullukla mücadele bütün ülkelerin hedefleri arasında yer almaktadır ve tüm ülkeler yoksulluğun azaltılması için veya tamamen ortadan kaldırılması için politikalar geliştirmektedir (Gümüş ve Acar, 2023, s. 93). Yoksulluk kavramı, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yoksulluk, insanların asgari yaşam standartlarının altında kalması olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir gelir seviyesinin altında kalınması yoksulluk olarak ifade edilebileceği gibi beslenmenin yetersiz olması, barınmanın kötü koşullar altında olması, eğitim fırsatlarının yeterli olmaması ve sağlık hizmetlerine olan erişimin zor olması gibi faktörler de yoksulluk kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Alpdoğan, 2023, s. 260).

Yoksulluk kavramı genellikle ekonomik faktörlere dayalı olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte 1995 Kopenhag Zirvesi ve Binyıl Kalkınma Hedeflerinde yoksulluk kavramının çok boyutlu olduğu belirtilmektedir (Arabacı, 2017, s. 144). Dünya Bankası ise

yoksulluğu ekonomik fırsat, sağlık, beslenme ve eğitimin yanı sıra güçlendirme ve güvenlik eksikliği açısından kabul edilemez insani yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yoksulluk kavramı ile ilgili iki kavram ortaya koymuştur. Bu kavramlardan ilki özgürlük, onur, kendine saygı ve sosyal statü de dahil olmak üzere insanların seçeneklerini genişleten insani gelişmedir. Diğer kavram ise insani yoksulluk kavramıdır ve bu kavram uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi, ekonomik kaynaklar ve topluma katılım gibi temel becerilerden yoksunluk anlamına gelmektedir (OECD, 2001, s. 37).

Yoksulluğun tanımlanmasında birçok yöntem olmasına rağmen literatürdeki çalışmalarda daha çok iki kavram üzerinde durulmaktadır. Bu kavramlardan ilki mutlak yoksulluk kavramıdır ve mutlak yoksulluk, refah düzeyinin altında yaşayan bireyleri tanımlanmaktadır. Ravallion (1998) mutlak yoksulluğu iki adımda tanımlamıştır. İlk adım, asgari yaşam standardını temsil eden referans fayda düzeyinin belirlenmesini içermektedir. İkinci adımda ise referans fayda düzeyiyle ilişkili olarak yoksullar ile yoksul olmayanlar arasında para ölçütü eşliğinin belirlenmesidir. Söz konusu eşik, reel tüketimle ilişkilidir. Dolayısıyla mutlak yoksulluk kavramının temelinde tüketim yer almaktadır. Bu bağlamda mutlak yoksulluk, hanehalkı ve bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri amacıyla gerek duydukları asgari tüketim ihtiyaçlarının karşılanamaması olarak ifade edilmektedir (Arndt ve Tarp, 2016, s. 11).

Yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan ve yoksulluğu daha geniş bir ifade ile tanımlayan diğer yoksulluk kavramı ise göreceli yoksulluktur. Göreceli yoksulluk, toplumun genel refah seviyesine göre belirlenen ve belli bir gelirin ve harcama seviyesinin altında kalan bireyler ve/veya hanehalkının durumunu ifade etmektedir (Özdemir, 2017, s. 186). Buradan hareketle, toplumun gerçek maliyeti yaşam standartlarıyla birlikte gelişmektedir. Bu sebeple göreceli yoksulluk, söz konusu toplumun gelir standardına bağlıdır. Dolayısıyla bir bireyin ve/veya hanehalkının geliri, toplumdaki yaşam standardının altında kalıyorsa, sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır ve nispeten yoksul olarak kabul edilmektedir (Decerf, 2021, s. 326).

Yoksulluğun belirlenmesinde veya yoksulluğu tanımlamada iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar objektif ve sübjektif yoksulluk yaklaşımlarıdır. Objektif yoksulluk, bireylerin ve hanehalklarının temel gereksinimlerini karşılamada gelirlerinin ve/veya harcamalarının yetersiz olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Objektif yoksulluk yaklaşımına göre, söz konusu birey ve/veya hanehalkı tüketim harcamaları yoksulluk çizgisinin altında kalmaktadır. Bahsi geçen yoksulluk yaklaşımında, mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk tanımlamalarında yer alan kriterler göz önünde bulundurulabilmektedir. (Başaran ve Çetinkaya, 2013, s. 245). Sübjektif yoksulluk yaklaşımı ise, insanların kimleri yoksul olarak değerlendirdiğinin incelenmesiyle tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sübjektif yoksulluk yaklaşımında bireylerin algılarına göre farklılaşan bir ölçüm söz konusudur. Bu bağlamda, sübjektif ve objektif yoksulluk değerlendirmeleri arasındaki ilişkinin bilinmesi, yoksullukla mücadele için uygulanacak politikaların belirlenmesi amacıyla büyük önem arz etmektedir (Nándori, 2011, s. 537).

Yoksulluk ile ilgili tanımlamalar doğrultusunda, bir toplumda kimlerin yoksul olup olmadığının ölçülmesi için kullanılan yöntemler literatürde mevcuttur. Bu yöntemler incelendiğinde yoksulluğun ölçülmesindeki yöntemler üç kategoride incelenebilmektedir. Bunlar; sınır yaklaşımı, eşdeğerlik yaklaşımı ve endeks yaklaşımıdır (Şahbaz, Buluş ve Kaleci, 2016, s. 1111).

Yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan yöntemlerden biri olan sınır yaklaşımında, gelir ve/veya harcama düzeyine göre asgari refah seviyesi belirlenmektedir. Söz konusu refah seviyesinin altında kalan bireyler ve/veya hanehalkları yoksul olarak kabul edilmektedir (Sürücü, Acar ve Ay, 2021, s. 309). Yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan diğer yaklaşım ise

eşdeğerlik yaklaşımıdır ve bu yaklaşımda toplam harcama, kişi başına düşen harcama veya FAO ve OECD gibi standart olan eşdeğerlik ölçekleriyle dönüştürülmüş harcama değerleri yoksulluğun ölçülmesinde kullanılmaktadır. Eşdeğerlik yaklaşımında, yoksulluğun belirlenmesi için farklı bileşenlerdeki ve genişlikteki hanehalklarına göre uyarılmanın yapılması gerekmektedir. Bu amaçla, bütün hanehalkı bireylerinin yetişkin eşdeğer ölçüğü kullanılarak dönüşümü yapılmalıdır. Hanelerin kaç eşdeğer bireyden meydana geldiğini ortaya koyan eşdeğerlik ölçüğü hesaplanmaktadır. Dolayısıyla farklı genişlikte ve bileşenlerdeki (yetişkinler, çocuk sayıları) hanehalklarında, kıyaslamaların yapılması mümkün hâle gelecektir (Şengül ve Cafri, 2010, s. 48).

Yoksulluğun boyutunun belirlenmesinde kullanılan diğer yöntem ise endeks yöntemidir. Yoksulluğun belirlenmesinde kullanılan endekslerde Vinod Thomas tarafından geliştirilen yoksulluk endeksi ve Amartya Sen tarafından geliştirilen Sen endeksi en önemli endeksler arasında yer almaktadır (Erdoğan, 2002, s. 10). Ayrıca kafa sayımı endeksi, yoksulluk açığı endeksi, kareli yoksulluk açığı endeksi, Watts endeksi, yoksulluktan çıkma zamanı endeksi, FGT (Foster, Greer ve Thorbecke) endeksi, İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index), Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) geliştirdiği İnsani Kalkınma Endeksi, İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) yoksulluğun ölçümünde kullanılan diğer endekslerdir (Özdemir, 2017, s. 188-206).

Literatür İncelemesi

Literatür incelendiğinde ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yoksulluk ile ilgili birçok ampirik çalışma mevcuttur. Çalışmalar incelendiğinde doğrudan yabancı yatırım ve dışa açıklığın ekonomik büyüme ile ilişkisinde pozitif ve anlamlı sonuçların varlığına ilişkin bulgular tespit edilmiştir. Diğer yandan literatürde, doğrudan yabancı yatırımlar ve dışa açıklığın yoksulluğu azalttığına yönelik birçok ampirik çalışma yer almaktadır. Dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, konu ile ilgili çeşitli çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Tsai ve Huang (2007), 1964-2003 yılına ait verileri kullanarak Tayvan'da ekonomik büyüme, dışa açıklık ve yoksulluk ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada zaman serisi verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Tayvan'da yoksulluğun azaltılmasındaki en önemli itici gücün ekonomik büyüme olduğuna ulaşılmıştır. Çalışmada kısa ve uzun dönemde, dış ticaret açıklığının yoksulluğu azalttığı tespit edilmiştir. Ancak doğrudan yabancı yatırımların nüfusun en yoksul %20'si üzerinde olumsuz etkisi olduğu saptanmıştır.

Ağayev (2010), çalışmasında 25 geçiş ekonomisinin verilerini kullanarak bu ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada 1994-2008 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik bulgularının elde edilmesi amacıyla panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda geçiş ekonomilerinde, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyümeden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru nedensellik ilişkisinin olması, içsel büyüme modellerindeki büyüme dinamiklerinin, sistemin içerisinde olduğu fikrini desteklediği çalışmada belirtilmiştir.

Khan ve Sattar (2010), çalışmalarında 1973-2009 yılı verilerini kullanarak Pakistan'da dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada hata düzeltme modellerine dayanan Granger Nedensellik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, uzun dönemde Pakistan'da dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kısa dönemde ise ekonomik büyümenin, dış ticareti arttırdığı

sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dış ticaretin ve ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmada etkisinin olduğu saptanmıştır.

Yılmaz (2010), çalışmasında Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmada 1991Q1-2007Q3 döneminde üç aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada GSYH, ihracat ve ithalat değerleri, doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki Granger Nedensellik analizi ile elde edilmiştir. Ampirik bulgular, doğrudan yabancı yatırımların güçsüz bir etkide olmasına rağmen ihracatı ve ithalatı takip ettiğini fakat doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin güçlü olmadığını göstermiştir. Çalışmada, ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise çift yönlü olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Bajwa ve Siddiqi (2011), çalışmalarında SAARC'ın (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı) uygulanmasından önceki ve sonraki senaryoyu incelemek amacıyla dört Güney Asya ülkesi için 1972-1985 ve 1986-2007 dönemleri için dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada panel eşbütünlük ile FMOLS yöntemleri kullanılmıştır. Ampirik bulgulara göre, 1972-1985 döneminde GSYH'den dışa açıklığa doğru kısa dönemde tek yönlü nedensellik bulunurken, 1986-2007 döneminde GSYH ile dışa açıklık arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Ayrıca GSYH ile dışa açıklık arasındaki uzun vadeli esneklik büyüklüğünün 1972-1985'te negatif işaret içerdiği ve bu durumun da uzun vadeli negatif bir ilişkinin var olduğunu gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dahası 1986-2007 döneminde esneklik büyüklüğünün pozitif işarete sahip olduğu, GSYH ile dışa açıklık arasında pozitif nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla SAARC'ın uygulanmasından sonra seçilen ülkelerin genel durumunun iyileştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan ve Yıldırım (2013), çalışmalarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan) ihracat-ithalat, sabit sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada 1990-2009 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışmada Koentegrasyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Bulgularda, ihracat hacmi ve GSYH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Yanar ve Şahbaz (2013), çalışmalarında 2010 yılı verilerini kullanarak 102 gelişmekte olan ülkede küreselleşme, yoksulluk ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan veriler yatay kesit analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda, küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliğini azalttığı tespit edilmiştir. Ampirik bulgular, gelişmekte olan ülkelerde sosyal, politik ve ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu azalttığını ortaya koymuştur.

Mercan ve Göçer (2014), dışa açıklığın ekonomik büyümeye ve enflasyona olan etkilerini Orta Asya ülkeleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) için analiz etmişlerdir. Çalışmada 1990-2010 dönemi yıllık verileri analizde kullanılmıştır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılarak ampirik bulgular elde edilmiştir. Ampirik kanıtlara göre, ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışma sonucunda, dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ogunniyi ve Igperi (2014), Nijerya’da doğrudan yabancı yatırım ve yoksulluk ilişkisini 1980-2012 yılları verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, En Küçük Kareler (OLS) yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Nijerya’da doğrudan yabancı yatırımların kişi başına düşen reel gelir üzerinde pozitif ancak anlamlı olmayan etkisinin olduğu ortaya konulmuştur.

Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların yoksulluğu azaltma potansiyelinin olduğu çalışmada ifade edilmiştir.

Şahbaz, Buluş ve Kaleci (2016), çalışmalarında Türkiye’de dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımların yoksulluk ile ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada 1980-2015 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada Granger nedensellik testi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklığın yoksulluğu azalttığı bulgusu elde edilmiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile yoksulluk arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Dışa açıklıktan yoksulluğa doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca analiz sonucunda, dışa açıklıktan doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Topallı (2016), çalışmasında BRICS ülkelerinde ve Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada 1982-2013 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışmada CADF birim kök testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dahası ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile ticari dışa açıklık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Agusalim (2017), çalışmasında Endonezya için 1978-2015 verilerini kullanarak dışa açıklığın yoksulluk üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada vektör hata düzeltme modeli, varyans ayrıştırma modelleri ve etki tepki fonksiyonu kullanılmıştır. Analizde GSYH, kişi başına gelir, işsizlik oranı ve yoksulluk oranı değişkenleri kullanılmıştır. Vektör hata düzeltme modeline göre, kısa vadede ticari açıklığın yoksulluğu azaltmada önemli etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etki-tepki fonksiyonu analizinde ise yoksulluk oranının her ticari açıklık değişkeni şokuna ilk iki yılda olumlu, üçüncü yılda ise olumsuz sonuç verdiği sonucuna varılmıştır. Beşinci yılda ise en büyük olumsuz tepkiyi verdiği tespit edilmiştir. Varyans ayrıştırma analizine göre ise ticari açıklığın ilk üç yıl boyunca yoksulluk oranını etkilemede büyük bir katkı sağlamadığı tespit edilirken, en büyük etkinin dokuzuncu yılda ve sonraki yedi yılda etki ettiği analiz edilmiştir.

Karış ve Ayla (2018), çalışmalarında 1980-2016 döneminde Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklık ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada Engle-Granger eşbütünleşme ile hata düzeltme modeline dayalı nedensellik analizi kullanılmıştır. Eşbütünleşme analizinde, bütün değişkenlerin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla uzun dönemde değişkenlerin birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik bulgular sonucunda, dışa açıklıktan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışmada, dışa açıklığın doğrudan yabancı yatırımlar açısından uyarıcı nitelikte olduğu ifade edilmektedir.

Evcim, Güneş ve Orhan (2019) çalışmalarında 8 MENA ülkesine ait değişkenleri kullanarak 1990-2013 dönemi verileri ile yoksulluk ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada yoksulluğu belirleyen sosyo-ekonomik etkiler, coğrafi etkiler ve cinsiyet eşitsizliği değişkenleri kullanılmıştır. Ekonomik göstergeler için ise kalkınma, kişi başına düşen gelir, kentleşme, sanayileşme kadının işgücüne katılımı, eğitime katılım ve ihracat değişkenleri kullanılmıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, ekonomik göstergelerdeki artışların yoksulluk oranlarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Onakoya, Johnson ve Ogundajo (2019), çalışmalarında 2005-2014 dönemini kapsayan verileri kullanarak 21 Afrika ülkesinde ticaretin liberalleşmesi ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada korelasyon matrisi, panel birim kök testleri, havuzlanmış en

küçük kareler yöntemi (OLS) ve panel eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Çalışmada, doğrudan yabancı yatırım ve enflasyon oranı değişkenlerinin insani gelişme endeksi değişkeni ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Döviz kurları değişkeni ve ticari dışa açıklık değişkeninin ise yoksulluk seviyesi ile %5 düzeyinde negatif bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, ihracatı genişletmek ve çeşitlendirmek hedefiyle gelişmekte olan ülkelerin politikalarını bu yönde yapması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu ülkelerin Güney-Güney iş birliği ruhuyla, gelişmekte olan ülkeleri hedeflemesi gerektiği önerilmiştir.

Oralbaykızı (2019), çalışmasında Orta Asya ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olan etkisini 1995-2017 yılı için incelemiştir. Çalışmada Panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Ampirik bulgular, Orta Asya ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlardaki %1 oranındaki artışın GSYH'yi %0.9 artırdığını ortaya koymuştur. Çalışmada, ihracat ve sanayi değişkenlerinin ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Sanjar ve Şengür (2019), 2006-2016 yılları arasında çeyrek dönem verilerini kullanarak Afganistan'da döviz kuru, yoksulluk ve dış ticaret ilişkisini analiz etmişlerdir. Analizde ARDL sınır testi yöntemi kullanılarak bulgular elde edilmiştir. Analiz sonucuna göre, ihracat ve döviz kuru arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki çıkmıştır. İnsani gelişme endeksi ve ekonomik büyüme değişkenlerinin döviz kuru ile pozitif ve anlamlı bir ilişkide olduğu saptanmıştır. İthalat değişkeni ve döviz kuru arasında ise uzun dönemde ilişki olmadığı analiz edilmiştir. Ayrıca kısa dönemde yalnızca insani gelişme endeksi ve döviz kuru arasında negatif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşıırken, analizde kullanılan açıklayıcı değişkenlerin döviz kuru ile arasında ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin (2021), çalışmasında Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Meksika ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım, ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1998-2019 yılları kapsamında analiz etmiştir. Söz konusu ilişkileri araştırmak için birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu (LLC) testi, Panel Granger Nedensellik analizi ve Westerlund Panel eşbütünleşme testi analizde kullanılmıştır. Ampirik bulgular, doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası ticaretin, analize dahil edilen ülkelerde ekonomik büyümenin önemli belirleyicileri olduğu belirlenmiştir. Analizde, GSYH ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca analizde GSYH, ticari açıklığın da Granger nedeni olarak bulunmuştur. Eşbütünleşme analizi sonucunda ise elde edilen bulguların uzun dönemde geçerliliğinin olduğu ifade edilmektedir.

Yameogo ve Omojolaibi (2021), çalışmalarında 1990-2017 yıllık verilerini kullanarak 40 Sahra Altı Afrika ülkesi için dışa açıklık, ekonomik büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Panel ARDL, Panel VAR ve SYS-GMM yöntemleri kullanılmıştır. Ampirik bulgulara göre, uzun vadede ticaretin liberalleşmesi yoksulluğun azalmasına neden olmasına rağmen kısa vadede olumsuz etkilere yol açmaktadır. Ayrıca yoksulluğun ticaret ve büyüme şoklarına karşı anlamlı bir tepkisi olmamıştır.

Çelik (2022), çalışmasında ticari serbestleşmenin ve finansal gelişmişliğin yoksulluk üzerine etkilerini Yeni Sanayileşen Ülkeler için analiz etmiştir. Çalışmada 1985-2020 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde CADF birim kök testi, ECM eşbütünleşme testi, CCE katsayı tahminicisi ve Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testleri kullanılmıştır. Ampirik bulgular, ithalatın yoksulluğu azalttığını ancak finansal gelişmişliğin, ihracatın ve ekonomik büyümenin yoksulluğu negatif etkilediğini göstermektedir. Çalışmada uygulanan panel nedensellik sonuçlarına göre ise ihracat ve ithalat ile yoksulluk arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Yoksulluktan ekonomik büyüme ve finansal gelişmişliğe doğru ise tek yönlü nedensellik elde edilmiştir.

Aktop (2023), çalışmasında ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisini OECD ülkeleri için incelemiştir. Çalışmanın analizinde, Panel Veri Analiz yöntemi kullanılmış ve 1997-2020 yılları verileri analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada Westernlund eşbütünlük testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya konması amacıyla Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testi kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Alpdoğan (2023), çalışmasında Türkiye için yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. 1990-2021 yılları verilerinin kullanıldığı çalışmada, ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve insani gelişme endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda hem kısa hem de uzun dönemde değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Uzun dönemde ekonomik büyüme ile kişi başına düşen gelirden meydana gelen değişimin insani gelişme endeksini pozitif olarak etkilediği, gelir dağılımında meydana gelen değişimin ise negatif yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluğun ilişkisi test edilmektedir. Çalışmanın örneklemini 7 Türk Cumhuriyeti ülkesini kapsamaktadır. Bu ülkeler; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan'dır. Çalışmada 1990-2022 yılları arasındaki 7 ülkeye ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler; Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI), Dışa Açıklık (OPENNESS), kişi başına düşen GSYH (PCGDP) ve sabit ulusal fiyatlarla reel tüketim (2017 ABD \$) verileri kullanılmıştır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI), Dışa Açıklık (OPENNESS) ve kişi başına düşen GSYH (PCGDP) verilerine Dünya Bankası (WorldBank) veri tabanından erişilmiştir. Sabit ulusal fiyatlarla reel tüketim (2017 ABD \$) verileri de Penn World Table (FebPwt) veri tabanından temin edilmiştir.

Panel veri analizinde, zaman serisi analizlerindeki gibi, değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Sahte regresyon sorununun olmaması amacıyla yapılan birim kök testleri incelendiğinde, literatürde birçok birim kök testi bulunmaktadır. Bu testler; Maddala ve Wu (1999), Levin, Lin ve Chu, (2002), Choi (2001), Hadri (2000), Breitung, (2000) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmada literatürde yaygın olarak kullanılan Levin-Li-Chu (LLC) (2002) ve Breitung (2000) birim kök testleri kullanılmıştır. Söz konusu testlerde boş hipotezler, değişkenlerin birim kök içerdiklerini ve durağan olmadıklarını ifade etmektedir. Alternatif hipotezler ise değişkenlerin birim kök içermediklerini ve durağan olduklarını belirtmektedir. Tablo 2'de panel birim kök testlerine ait sonuçlar yer almaktadır. Levin-Li-Chu (LLC) (2002) ve Breitung (2000) birim kök testleri sonuçlarına göre bütün değişkenler düzeyde birim köke sahiptirler. Bu nedenle serilerin birinci farklarına bakılmıştır ve serilerin birinci farkta durağanlaştığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla değişkenler $I(1)$ 'dir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Testlerinden Elde Edilen Sonuçlar

Değişkenler	LLC		Breitung	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
PCGDP	-1.78590 (0.0371)	-0.45717 (0.3238)		-2.99649 (0.0014)
OPENNESS	-0.19867 (0.4213)	0.02089 (0.5083)		-2.22845 (0.0129)
FDI	-2.97726 (0.0015)	-4.09805 (0.0000)		-2.48108 (0.0065)

RCONS	2.80378 (0.9975)	-4.26166 (0.0000)		2.51009 (0.9940)
ΔPCGDP	-11.2192 (0.0000)	-11.0588 (0.0000)		-3.05077 (0.0011)
ΔOPENNESS	-7.47156 (0.0000)	-5.89302 (0.0000)		-4.01023 (0.0000)
ΔFDI	-8.67855 (0.0000)	-7.12715 (0.0000)		-10.2476 (0.0000)
ΔRCONS	-3.86090 (0.0001)	-3.54833 (0.0002)		-3.10892 (0.0009)

Bütün değişkenlerin düzeyde birim kök bulunması nedeniyle birinci farkları alınmıştır. Dolayısıyla birim kök sorunu ortadan kalkmıştır. Bu durum, değişkenler arasında uzun dönemde ilişkinin incelenmesi amacıyla eşbütünleşme testlerinin analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir. Çalışmada yapılan analizde, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amacıyla Pedroni'nin (1999) geliştirdiği panel eşbütünleşme testleri kullanılmıştır ve söz konusu testlerin sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

Kesitler içi Testler (Within Tests)	Sabit Terimli ve Trendli
Panel ν -Statistic	4.192314***
Panel rho-Statistic	0.101747
Panel PP-Statistic	-2.177357**
Panel ADF-Statistic	-2.413443***
Kesitlerarası Testler (Between Tests)	
Group rho-Statistic	1.191938
Group PP-Statistic	-1.240127
Group ADF-Statistic	-1.151007

***, ** ve * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 seviyesindeki anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'te sabitli, sabitli ve trendli modelden elde edilen panel eşbütünleşme test sonuçları yer almaktadır. Panel eş-bütünleşme sonuçları Panel ν istatistiği, Panel PP ve Panel ADF test istatistiklerine göre güçlü derecede eş-bütünleşmenin olmadığı şeklindeki boş hipotez reddedilmektedir. Bu istatistiklere göre eşbütünleşme vardır. Değişkenlerin eşbütünleşik olduklarının tespitinin ardından, eşbütünleşme parametreleri tahmin edilmelidir.

Tablo 4: Panel Eşbütünleşme Parametreleri

LNRCONS	PCGDP	OPEN	FDI
PANEL FMOLS	0.70 (0.0000)***	0.086 (0.0000)***	0.223 (0.0031)
PANEL DOLS	0.44 (0.0888)*	0.126 (0.0000)***	-0.267 (0.1195)

Parantez içerisindeki değerler prob. değerlerini göstermektedir. *** yüzde 1 seviyesindeki anlamlılığı temsil etmektedir.

Eşbütünleşme parametreleri, Pedroni'nin (2000 ve 2001) geliştirdiği grup-ortalama panel FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) yöntemleri kullanılarak tespit edilmektedir. Panel DOLS ve Panel FMOLS ile elde edilen eşbütünleşme parametrelerinin sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir. Kişi başına düşen gelir, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlardaki bir artış reel tüketim harcamalarını artırmaktadır.

Tablo 5: Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

H0 Hipotez	F-Testi	Olasılık
PCGDP LNRCONS'un Granger Nedeni Değildir	53.2072	8.E-11
LNRCONS PCGDP'nin Granger Nedeni Değildir	1.93685	0.1672
OPENNESS LNRCONS'in Granger Nedeni Değildir	1.15252	0.2858

LNRCONS OPENNESS'nin Granger Nedeni Değildir	7.08587	0.0091
FDI LNRCONS'nin Granger Nedeni Değildir	6.20423	0.0144
LNRCONS FDI'nin Granger Nedeni Değildir	1.84682	0.1773
OPENNESS PCGDP'nin Granger Nedeni Değildir	1.27427	0.2616
PCGDP OPENNESS'in Granger Nedeni Değildir	5.17545	0.0250
FDI PCGDP'nin Granger Nedeni Değildir	21.4268	1.E-05
PCGDP FDI'nin Granger Nedeni Değildir	2.76954	0.0990
FDI OPENNESS'in Granger Nedeni Değildir	0.13340	0.7157
OPENNESS FDI'nin Granger Nedeni Değildir	0.00090	0.9762

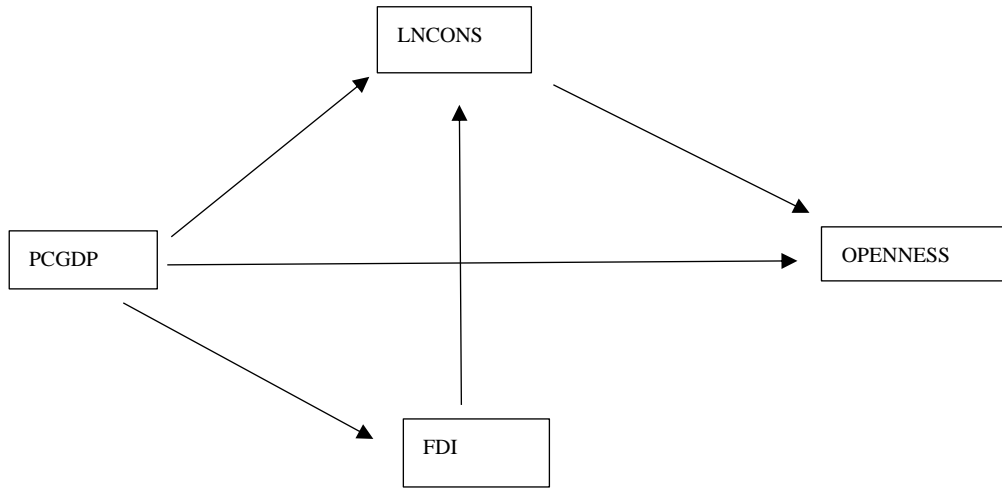
Panel Granger nedensellik testinde, sıfır hipotezi Granger nedenselliğinin olmadığı şeklinde ifade edilmektedir. Tablo 5'te panel Granger nedensellik test sonuçları rapor edilmiştir. Panel Granger nedensellik test sonuçlarına göre, kişi başına düşen gelirden reel tüketime doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca reel tüketimden dışa açıklığa doğru, doğrudan yabancı yatırımlardan reel tüketime doğru tek yönlü ilişki söz konusudur. Kişi başına düşen gelirden dışa açıklığa doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başına düşen gelir arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme ile birçok ülkede serbestleşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin en büyük motivasyonu ise dış ticarettir. Küreselleşme ile dünya ticaretinin sürekli artış gösterdiği ifade edilmektedir. Dış ticaret ile ülkeler diğer ülkeler ile mal, hizmet, sermaye ve bilgi hareketliliği gerçekleştirmektedirler. Dış ticaretin artması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımların da önemini artırmıştır.

Ülkelerin dışa açılmasıyla birlikte ülke ekonomileri büyük pazarlara ulaşma avantajını da elde etmişlerdir. Böylece ülkelerin rekabet güçlerinde de artışlar meydana gelmiştir. Ayrıca dışa açılma ile ekonomilerin gelişmesi sağlanmış ve verimlilikte ilerlemeler kaydedilmiştir. Dolayısıyla ülkelerin büyüme oranlarında da artışlar sağlanmıştır. Bu çerçevede, ticaretin liberalleşmesi ile ülke ekonomilerinde bireylerin ve/veya hanhalklarının geliri, harcamaları ve buna bağlı olarak refah seviyelerinde de olumlu yönde artışlar gerçekleşmiştir. Bütün bunların sonucunda ise dışa açılma ile yoksulluğun da etkilendiği ifade edilebilir.

Bütün açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın amacı, Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisinin ortaya konulmasıdır. Çalışmada 7 Türk devletine ait veriler kullanılmıştır. Bu Türk devletleri; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan'dır. Çalışmada kullanılan veriler 1990-2022 dönemini kapsamaktadır ve ülkelerin dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisinin analizi için panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır.

Şekil 1: Panel Granger Nedenselliğinin Yönü

Şekil 1’de Panel Granger Nedenselliğın yönü gösterilmektedir. Panel Granger nedensellik testi sonuçlarında; kişi başına düşen gelirden reel tüketime doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır. Reel tüketimden dışa açıklığa doğru, doğrudan yabancı yatırımlardan reel tüketime doğru tek yönlü ve kişi başına düşen gelirden dışa açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaretin serbestleşmesi reel tüketimi artırmakta ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar kişi başına düşen geliri artırmakta, kişi başına düşen gelirin artması da doğrudan yabancı sermaye girişlerini artırmaktadır. Yapılan analizler sonucunda dış ticaretin serbestleşmesinin, Türk Cumhuriyetlerinde büyük önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde, yerli ekonominin diğer ülkelerle entegrasyonunun artırılması ve doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişlerinin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, bu yönde politikaların yapılması ve uygulanmasına önem verilmelidir.

Kaynakça

- Agusalim, L. (2017). The dynamic impact of trade openness on poverty: An empirical study of Indonesia’s economy. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 566-574.
- Ağayev, S. (2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Geçiş ekonomileri örneğinde panel eştümleme ve panel nedensellik analizleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 159-184.
- Aktop, V. S. (2023). OECD ülkelerinde ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 15(28), 202-214.
- Alpdoğan, H. (2023). Türkiye’de ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisi. *Sayıştay Dergisi*, (129), 259-290.
- Arabacı, Y. R. (2017). *Yoksulluğun kavramsal çerçevesi*. Özdemir Ç. Ve İslamoğlu E. (Ed.) *Gelir dağılımı ve yoksulluk kavram-teori-uygulama*. (2. Baskı, s. 143-157). Ankara: Seçkin Yayınları.

- Arndt, C., ve Tarp, F. (2016). *Measuring poverty and wellbeing in developing countries*. Oxford University Press.
- Başaran, A., ve Çetinkaya, M. (2013). Türkiye'de subjektif yoksulluk profili: 2003-2008. *Sosyoekonomi*, 19(19).
- Breitung, J., (2000). The local power of some unit root tests for panel data. In: Baltagi, B.H. (Ed.), Nonstationary panels, panel cointegration and dynamic panels, *Advances in Econometrics*. 15. 161–177.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20 (2). 249–272.
- Çelik, H. (2022). Ticari serbestleşme ve finansal gelişmişlik yoksulluğu azaltıyor mu yeni sanayileşen ülkelerden kanıtlar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(2), 768-783.
- Decerf, B. (2021). Combining absolute and relative poverty: Income poverty measurement with two poverty lines. *Social Choice and Welfare*, 56(2), 325-362.
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Erdoğan, G. (2002). *Türkiye’de ve dünyada yoksulluk ölçümleri üzerine değerlendirmeler*. C.C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla mücadele stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Erdoğan, S., ve Yıldırım, D. Ç. (2013). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaret–iktisadi büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik bir inceleme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(583), 43-51.
- Evcim, N., Güneş, S., ve Orhan, H. S. K. (2019). Yoksulluk ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişki: Mena bölgesi analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 291-310.
- Gül, E. ve Kamacı, A. (2012). Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Bir panel veri analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 81-91.
- Gümüş, B. ve Acar, M. (2023). Türleri, nedenleri ve boyutlarıyla Türkiye’de ve Dünya’da yoksulluk sorunu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 92-105.
- Hadri, K. (2000). Testing for Stationarity in heterogeneous panels. *Econometrics Journal*, 3(2). 148-161.
- Harris, R. ve Moffat, J (2011). R&D, innovation and exporting. *SERC Discussion Paper 73*, Erişim: <http://eprints.lse.ac.uk/33593/1/sercdp0073.pdf> , Erişim Tarihi: 20.11.2023.
- Im, K.S., Pesaran, M.H. ve Shin, Y., (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115 (1). 53–74.
- Karataş, A. R., & Ergül, M. (2023). Türkiye’de ekonomik büyüme, finansal gelişme ve ticari açıklık: Genişletilmiş ARDL ile kanıtlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 222-236.
- Karış, Ç., ve Ayla, D. (2018). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari dışa açıklık ilişkisinin ekonometrik analizi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 255-272.
- Khan, R. E. A., ve Sattar, R. (2010). Trade growth and poverty: A case of Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 4(2), 173-184.
- Koyuncu, C., ve Çınar, İ. T. (2010). Ticari dışa açıklık ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işgücü verimliliğine etkisi: 1980-2005 Türkiye uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 309-326.

- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C.J., (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108 (1). 1-24.
- Liargovas, P. G., ve Skandalis, K. S. (2012). Foreign direct investment and trade openness: The case of developing economies. *Social Indicators Research*, 106, 323-331.
- Maddala, G.S. ve Wu, S. (1999). A Comparative Study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(Special Issue). 631-652.
- Mercan, M., ve Göçer, İ. (2014). Ticari dışa açıklığın ekonomik etkileri: Orta Asya ülkeleri için ampirik bir analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 27-44.
- OECD (2001). *Poverty reduction. The DAC Guidelines*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264194779-en>.
- Ogunniyi, M.B. ve Igberi, C.O. (2014): The impact of foreign direct investment on poverty reduction in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(14). 73-89.
- Onakoya, A., Johnson, B., ve Ogundajo, G. (2019). Poverty and trade liberalization: empirical evidence from 21 African countries. *Economic Research-Ekonomska istraživanja*, 32(1), 635-656.
- Özçağ, M. (2015). Türkiye’de enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve dışa açıklık ilişkisi: ARDL modeli. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (605), 7-17.
- Özdemir, M. Ç. (2017). *Yoksulluğun ölçüm yöntemleri*. Özdemir, M. Ç. ve İslamoğlu E. (Ed.), *Gelir dağılımı ve yoksulluk içinde* (2. Baskı, s. 183-209). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özuyar, S. E. G., Mercan, G., & Çalışkan, Ş. (2023). Çok uluslu şirketler ve Türkiye: Küresel asgari kurumlar vergisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 106-130.
- Pedroni, P., (1999), Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 61(Special Issue). 653-670.
- Pedroni, P., (2000). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. In: Baltagi, B.H. (Ed.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, *Advances in Econometrics*, 15. 93-130.
- Pedroni, P., (2001). Purchasing power parity tests in cointegrated panels. *Review of Economics and Statistics*, 83 (4): 727-731.
- Pradhan, B. K., ve Mahesh, M. (2014). Impact of trade openness on poverty: A panel data analysis of a set of developing countries. *Economics Bulletin*, 34(4), 2208-2219.
- Saçık, S. Y. (2009). Büyümenin bir kaynağı olarak ticari dışa açıklık. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 273-294.
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar-istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161(2), 381-403.
- Siposné Nándori, E. (2011). Subjective poverty and its relation to objective poverty concepts in Hungary. *Social Indicators Research*, 102, 537-556.
- Sönmez, F. D (2018). Ticaretin yoksulluk üzerine etkisi; Türkiye için temel bulgular. *Öneri Dergisi*, 13 (50), 35-51.
- Squalli, J., ve Wilson, K. (2011). A new measure of trade openness. *The World Economy*, 34(10), 1745-1770.
- Sürücü, Ş., Acar, M. S., ve Ay, A. (2021, Aralık). *Doğrudan yabancı yatırım ve yoksulluk arasındaki ilişki: Türkiye örneği*. International Social and Economic Research Student Congress, Konya.
- Syzdykova, A. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Orta Asya ülkeleri örneği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 291-307.

- Şahbaz, A., Buluş, A., ve Kaleci, F. (2016). Dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve yoksulluk ilişkisi: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1106-1117.
- Şahbaz, A., Şerife, Koç., & Ceylan, A. (2022). Demokrasi ve dışa açıklığın vergi gelirleri üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri için panel veri analizi (1980-2018). *Fiscaoeconomia*, 6(3), 1367-1388.
- Şahin, S. (2021). Doğrudan yabancı yatırım, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Seçilmiş ülkeler ve Türkiye örneği. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (35), 111-128.
- Şengül, S., ve Cafrı, A. G. R. (2010). Yoksulluk ölçümünde Engel Ve Rothbarth Eşdeğerlik ölçekleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 47-61.
- Şerefli, M. (2016). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 136-143.
- Topallı, N. (2015). Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yüksek teknoloji ihracatı arasında bir nedensellik ilişkisi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(1), 277-285.
- Topallı, N. (2016). Doğrudan sermaye yatırımları, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye ve BRICS ülkeleri örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 83-95.
- Tsai, P. L., ve Huang, C. H. (2007). Openness, growth and poverty: The case of Taiwan. *World Development*, 35(11), 1858-1871.
- Uçan, O. ve Koçak, E. (2014). Türkiye’de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 51-60.
- Wen, Y., Song, P., Gao, C., ve Yang, D. (2023). Economic openness, innovation and economic growth: Nonlinear relationships based on policy support. *Heliyon*, 9(1), e12825.
- Yameogo, W. C. ve Omojolaibi, A. J. (2021). Trade liberalisation, economic growth and poverty level in sub-Saharan Africa (SSA). *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 34(1), 754-774.
- Yanar, R., & Şahbaz, A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3), 55-74.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-260.
- Zhang, K. H. (2006, June). Foreign direct investment and economic growth in China: A panel data study for 1992-2004. In *Conference of WTO, China and Asian Economies, University of International Business and Economics* (Vol. 24, p. 26).